

ENRIC VALOR, ESTUDI I COMPROMÍS PER LA LLENGUA

Josep Daniel Climent

Universitat Oberta de Catalunya

0. INTRODUCCIÓ

Enric Valor i Vives ha sigut sens dubte una de les personalitats valencianes més significatives en l'estudi i la difusió del valencià al llarg del segle XX, juntament amb uns altres estudiosos com Manuel Sanchis Guarnier, Carles Salvador i Gimeno, Josep Giner i Marco o Francesc Ferrer i Pastor. Durant el període republicà treballà per divulgar les Normes de Castelló a Alacant a través del setmanari *El Tio Cuc* i publicà nombrosos articles en la premsa valencianista defenent la conveniència de parlar i escriure correctament el valencià; durant la dictadura franquista fou professor dels cursos de llengua de Lo Rat Penat des del 1949 i publicà desenes d'articles sobre correcció lingüística en els periòdics *Levante* i *Jornada*. A més a més, és artífex d'un conjunt ben significatiu d'obres gramaticals per a l'aprenentatge del valencià, així com de diverses obres lexicogràfiques, fonamentals per a la conservació del vocabulari propi dels valencians, en la línia d'enriquir l'aportació valenciana al conjunt de la llengua catalana, i és autor d'una importantíssima i sòlida obra literària, amb novel·les tan valuoses com les que integren el Cicle de Cassana. En definitiva, Enric Valor va dur a terme al llarg de la seua vida una importantíssima tasca a favor de la divulgació del valencià, conscient com era que sols amb la conservació de la llengua pròpia els valencians ens podríem mantenir lleials a la nostra personalitat com a poble, atés l'alt valor identitari que el seu ús porta implícit.

L'objectiu d'aquestes pàgines és oferir una panoràmica el més completa possible d'Enric Valor des d'aquestes dues vessants: per una part, com a estudiós de la llengua i, per una altra, com a persona compromesa amb el seu poble. Senzillament perquè Valor estudia i difon el valencià no com una mera activitat intel·lectual i erudita, sinó pel seu compromís amb la societat en què viu i pel seus desitjos de veure-la avançar en la línia dels seus ideals. Però, a més a més, un altre dels nostres propòsits és el de mostrar la convicció i la fortalesa dels seus ideals, la tenacitat esmerçada

en la seua defensa i la constància de les seues actuacions en les situacions més adverses, que no foren escasses, aspectes que ben mereixen ser valorats actualment perquè també constitueixen un exemple i model de conducta cívica (CLIMENT: 2011a).

D'entrada cal constatar que des de ben jove Enric Valor fou ben conscient de la rellevància política que per als valencians tenia la llengua pròpia en el procés de construcció nacional. De fet, el 1935 ja afirmava que la llengua «és l'expressió màxima de la nació mateixa», i per això des de la premsa valenciana feia una crida demanant que «treballem, doncs, per la llengua pròpia si volem enlairar la nostra pàtria». Ara bé, Enric Valor sempre va tenir ben clar que no únicament es tractava d'emprar el valencià, també s'havia de fer servir correctament. A tall d'exemple, fixem-nos quina era la concepció de la llengua que tenia Enric Valor en els anys trenta a través dels articles apareguts en diverses publicacions. En un dels més primerencs, publicat a Alacant, «Per l'idioma valencià» (*El Tio Cuc*, 556, 30 de desembre del 1933), el jove castallut afirma que «el parlar mal no té cap justificació [...] Devem, puix, ensenyar-nos, tots els valencians, el valencià perfecte, única forma de remarcar la nostra personalitat històrica i ètnica i de que ens consideren com un poble ben organitzat».

Mesos després, Valor publica un dels textos que millor defineixen el que considerava que havien de ser els elements essencials i els deures inexcusables de tot bon valencià. Es tracta de l'article «Patriotisme valencià», aparegut també en *El Tio Cuc* (562, 10 de febrer del 1934), on manifestava que:

Ésser ciutadà valencià és lo següent: sentir-se satisfet d'ésser valencià; tindre desitjos de què la nostra Pàtria Valenciana siga lliure i ama dels seus destins com ho són o deuen d'ésser-ho totes les Pàtries del món; conéixer la nostra cultura, parlar amb propietat i puresa la nostra llengua; procurar l'enaltiment baix tots els conceptes del nostre nom gloriós de valencians; amar per damunt de tot la nostra Pàtria, València, i estimar totes les altres i respectar-les per a què ens estimen i ens respecten...

Finalment, i ja des de València, Enric Valor publica un dels articles més significatius i on més clarament apareix exposat el seu pensament

polític referit a la llengua, «La importància de l'idioma» (*El País Valencià*, 11, 27 de juliol de 1935). En aquest text, Valor farà veure als lectors que referir-se a la llengua d'un poble és al·ludir a un dels aspectes més íntims de la seua personalitat i del seu esperit, i per això la gran importància que tots els pobles li atorguen. El primer que constatarà Valor és que la qüestió idiomàtica és «quelcom de fonamental, com el sòlid granit on es basteix tota doctrina de recobriment nacional». I si l'idioma és una qüestió important per als nacionalistes d'arreu del món, també ho és per a qualsevol poble colonitzador en el seu afany d'atacar la cultura del poble colonitzat; és per això que constata que el conqueridor sempre «ha procurat per tots els mitjans que li han estat possibles la implantació i glorificació del seu propi idioma en les terres dominades, i ha llençat a un recó la llengua natural del país». Per aquest mateix motiu, l'idioma esdevindrà un element fonamental en la recuperació de la consciència col·lectiva d'un poble, i en conseqüència, un dels aspectes més importants en les reivindicacions nacionalistes:

És que la llengua d'un poble és la plasmació en idees fetes, en expressions traductibles o intraductibles, però mai igualades, de la seua espiritualitat; d'allò seu més íntim i peculiar; del seu sentit col·lectiu de les coses i de la vida, de la civilització i de la cultura; de tot allò, en fi, que vincula els individus en un organisme superior que anomenem societat o nació. El fet nacional, podem considerar-lo com el resultat d'eixa consciència col·lectiva, d'eixa manera comuna de pensar d'un poble [...] Treballem, doncs, per la llengua pròpia si volem enlairar la nostra pàtria.

Dins d'aquesta concepció nacional és com hem d'entendre la importància que Enric Valor concedí des de sempre al seu idioma, a la seua difusió i al seu ensenyament, i és per això que durant setanta anys, pràcticament tota la vida, dedicà grans esforços a aquesta tasca, en el que suposarà el gran compromís d'Enric Valor amb la seua terra i la seua gent.

1. COMPROMÍS PER LA LLENGUA I PEL PAÍS

Aquest compromís d'Enric Valor per la llengua i pel país el mantingué ben ferm al llarg de la seua vida, des de les primeres activitats valencianistes dutes a terme a Alacant fins a les darreres iniciatives al final

de la seua vida, amb quasi noranta anys, tal com podem comprovar amb aquest esquemàtic repàs per les més significatives actuacions.

1.1 ELS CURSOS DE LLENGUA EN EL SETMANARI *EL TIO CUC* D'ALACANT

Amb tan sols 22 anys, Enric Valor inicia les col·laboracions periòdiques en la premsa d'Alacant, concretament al setmanari satíric *El Tio Cuc*, amb una doble intencionalitat; per una part, per difondre les seues idees politicolingüístiques a través d'articles de reflexió i divulgació nacional, i per una altra, per alfabetitzar els alacantins en la pròpia llengua. Es tractava d'incitar els habitants de les comarques valencianes del sud a recuperar la seua dignitat com a poble davant la força assimiladora de la llengua i la cultura castellana, i de recobrar la consciència de pertànyer a una comunitat nacional més extensa, la valenciana. Dins d'aquest objectiu, la reivindicació de l'ús normal del valencià era una premissa bàsica en el seu ideari de construcció nacional, i és per aquest motiu que calia començar per l'aspecte més elemental, l'ensenyament de la llengua pròpia a tots els valencians, per a la qual cosa s'havia d'emprar qualsevol mitjà, atés que el seu aprenentatge estava totalment proscribit del sistema educatiu del moment.

L'actuació d'Enric Valor no fou en absolut aïllada; de fet, segueix el camí encetat per altres valencianistes que per a ell constituïren durant molts anys un autèntic far i un exemple a seguir. Durant la II República s'inicià una certa tradició d'utilització de la premsa escrita com a instrument per a ensenyar la seua llengua als valencians i valencianes. Després de l'aprovació de les Normes de Castelló el 1932 calia ensenyar la nova normativa a les persones interessades, tasca que dugueren a terme estudiosos com Carles Salvador, que publicà un curs d'ortografia i un de morfologia en el setmanari *El Camí*; Josep Giner, que va publicar nombroses notes lingüístiques en els setmanaris *Acció*, *El Camí* o *Timó*; Daniel Tossal, pseudònim de Francesc Caballero Muñoz, que elaborava la secció lexicogràfica «Parlem bé» d'*El Camí*; o Valor mateix, que s'encarregava de la secció «Idioma valencià» en el setmanari *El Tio Cuc* d'Alacant (CLIMENT: 2007).

Aquesta iniciativa d'ensenyar la llengua des de la premsa posa de manifest la situació d'anormalitat en la qual hem estat instal·lats els valencians al llarg de la major part del segle XX pel que fa a la qüestió de l'ensenyament del valencià. Havia de ser la societat civil, la iniciativa d'un grupat de persones i d'entitats privades, la que s'havia d'encarregar d'una funció tan bàsica com era instruir els valencians en la llengua parlada majoritàriament en la nostra societat, i és per això que els sectors valencianistes es veieren en la necessitat d'emprar els mitjans que tenien al seu abast, la premsa escrita. Una mostra, en tot cas, de com els valencians hem sabut superar, de manera ben enginyosa, els entrebancs que des del poder s'han posat al llarg de molts anys a un dret bàsic i fonamental dels nostres ciutadans, l'ús de la llengua pròpia i la necessitat de transmetre-la a les noves generacions com un element essencial de la nostra supervivència com a poble.

Inicialment, Enric Valor no féu sinó seguir els passos de Carles Salvador, sobretot quan va publicar unes lliçons de llengua al setmanari *El Tio Cuc* amb el títol d'«Idioma valencià», una adaptació a la realitat de la ciutat d'Alacant del «Curs d'Ortografia Valenciana» publicat pel mestre benassalenc en el setmanari *El Camí* de València, des de març fins a setembre de 1933.

Posteriorment, s'inicià el «Curs d'ortografia valenciana per correspondència», de Carles Salvador, on Enric Valor s'encarregava de la correcció dels exercicis. Aquest primer curs estava promogut per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana, entitat de la qual Enric Valor era delegat a Alacant, i l'hem de situar en la iniciativa de divulgar arreu del País Valencià les Normes de Castelló. El curs s'inicià en el número 580 (30 de juny de 1934) d'*El Tio Cuc*, i es publicaren un total de set lliçons, fins al número 590 (15 de setembre de 1934) en què aparegué una nota en el setmanari on s'informava sobre la seua suspensió «per haver canviat de residència nostre col·laborador N'Enric Valor i Vives, delegat de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana». La idea era que algú altre se'n fera càrrec, però dissortadament el curs per correspondència ja no es va reprendre.

1.2 L'AGRUPACIÓ REGIONALISTA ALACANTINA

A banda dels cursos de llengua i la participació en *El Tio Cuc*, Enric Valor també demostrà a bastament el seu compromís cívic amb la fundació de l'Agrupació Regionalista Alacantina, al setembre de 1933, con una entitat apolítica i de caràcter republicà, que es convertí en la primera associació valencianista nascuda a les comarques del sud del País Valencià. Presidida per Àngel Pascual i Devesa, Enric Valor actuà com a secretari de l'associació que tenia entre els seus objectius treballar per l'autonomia del País Valencià, així com dur endavant una «croada per l'exaltació de l'amor al País Valencià, pàtria nostra, i a la nostra llengua, verb sagrat que ens dóna el nom gloriós de valencians» (*El Luchador*, 26 de maig de 1934).

Cal assenyalar que gràcies a aquesta entitat se celebraren a Alacant al mes de juliol de 1934 els actes de clausura de la III Setmana Cultural Valenciana, amb els quals s'establiren sòlids contactes polítics i culturals entre els sectors valencianistes de la capital valenciana i els de les comarques del sud del País Valencià. A més a més, aquesta celebració tingué una especial significació per a Enric Valor, atés que conegué personalment destacats estudiosos de la llengua com Carles Salvador o Manuel Sanchis Guarner (CLIMENT: 2012a, 111-134).

1.3 LES ACTIVITATS LINGÜÍSTIQUES I CULTURALS A VALÈNCIA

Al setembre de 1934 Enric Valor s'instal·la prop de València i immediatament reprengué els contactes amb els seus companys valencianistes. Dissortadament tenim escasses referències sobre les activitats culturals i lingüístiques que dugué a terme durant l'any 1935 i part del 1936, fins a l'esclat de la Guerra Civil. No obstant això, tenim constància de la seua col·laboració amb l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana, l'Agrupació Valencianista Escolar i les principals publicacions valencianistes de l'època, *El Camí*, *El País Valencià* i *La República de les Lletres* (CLIMENT: 2012b).

En *El Camí* publicà narracions com «Records d'hivern» o «L'experiment de Strolowikchz», i cròniques «Des d'Alacant», on oferia notícies de les activitats valencianistes dutes a terme a la capital alacantina, i fins i tot articles de contingut polític com «La marxa dels pobles»,

on propugna l'extensió del valencianisme des del nucli on més arrelat es trobava en aquell moment, la ciutat de València, a la totalitat dels pobles del País Valencià.

En *El País Valencià*, «Periòdic d'esquerra valencianista», Valor publicà quatre articles d'alt contingut polític en els quals fixava la seua posició sobre aspectes bàsics del seu pensament nacionalista, com eren l'articulació del territori valencià al si de l'Estat espanyol, la política centralista exercida per Madrid i la qüestió de la llengua en la configuració nacional.

Finalment, en *La República de les Lletres*, la participació d'Enric Valor tingué un caràcter literari; de fet, la totalitat dels seus escrits foren publicats en la secció de crítica literària que portava per títol «Paradisos de paper» i es circumscriuen únicament a tres dels huit números apareguts de la revista, des del juliol de 1934 fins al juny de 1936.

Per altra banda, i pel que fa a les activitats lingüístiques d'Enric Valor durant aquest període, hem d'assenyalar que el 1935 va col·laborar amb l'Agrupació Valencianista Escolar que organitzà el II Curs de la Universitat Popular Valencianista. El curs assignat a Enric Valor s'anunciava com a «Curset d'Ortografia», i s'impartia al local del Centro de Cultura Valenciana, a la Llotja de València, els dimarts, els dijous i els dissabtes de vesprada. Es va cloure el dissabte 9 de novembre del 1935. De fet, aquest fou el primer curs presencial impartit per Enric Valor, precedent dels que farà en Lo Rat Penat a partir del 1949. En tot cas, que els organitzadors de la Universitat Popular li confiaren aquesta tasca és una mostra de la total integració del jove castallut entre els sectors valencianistes de la ciutat de València, on vivia des de feia un any escàs, i del seu interès per l'estudi del valencià, alhora que ens fa pensar en l'especial capacitat que tenia Enric Valor per a l'estudi de les llengües.

1.4 LES ACTIVITATS LINGÜÍSTIQUES POSTERIORES A LA GUERRA CIVIL

Amb posterioritat a la Guerra Civil, Enric Valor mantingué ferm el seu compromís per la llengua i pel país, tot i el radical canvi de les circumstàncies sociopolítiques. La nova situació de persecució de les llengües diferents del castellà per part del règim totalitari de Franco va comportar l'inici d'una etapa caracteritzada pel manteniment d'uns

plantejaments mínims, sobretot en relació amb la llengua i el seu ús. El que primer calia fer era reorganitzar-se de la manera més discreta possible, la qual cosa comportava no pocs riscos, almenys durant els moments més durs de la repressió postbèlica.

Enfront d'aquest clima de cauteles i inquietuds, la primera reacció de gran part dels valencianistes compromesos amb la llengua i la cultura dels valencians va ser la d'intentar passar desapercebuts i, dins de les possibilitats de cadascú, anar reprenent els contactes amb els antics companys. En aquest sentit, Enric Valor reconeix que durant aquests anys «com que no podíem fer cap activitat pública, ens vam dedicar a estudiar» (BELTRAN: 1983, 35). Reorganitzar la seua vida, el seu treball, les seues amistats, en definitiva, tornar a començar després d'un esgarri-fós parèntesi, tot i haver de patir encara les enormes limitacions producte de la nova època de temor, recels i desconfiança que ara s'encetava.

No obstant això, Enric Valor i molts altres valencianistes que aconseguiren deslliurar-se de les sospites i fins i tot de les persecucions del règim franquista, com ara Nicolau Primitiu Gómez, Carles Salvador, Enric Soler i Godes o Josep Giner i Marco, ben prompte reiniciarien les seues activitats més o menys permeses. Com a mostra de l'esperit de resistència d'aquells valencianistes, i del deler i la perseverança que movia les seues accions a favor de la recuperació del valencià, observem que en una carta que Enric Valor va enviar a Carles Salvador el 23 de gener del 1947, detalla els plans de treball que, juntament amb Josep Giner, havien traçat, i afirma que està «treballant ja en el diccionari castellà-valencià, segons quedarem amb Josep Giner aquella tarda ja llunyana de passeig per la ciutat, i immediatament ho arremate començaré el treball del diccionari general de la llengua valenciana, segons també vam convenir». A més a més, en la mateixa carta feia referència a la traducció al valencià de l'obra de Gabriel Miró, *Anys i llegües*, la qual no es va poder publicar fins al 2004.

Durant tot aquest període, Enric Valor participà en nombroses activitats relacionades amb l'estudi i la difusió de la llengua. A tall d'exemple assenyalem que el 1951 es constituí a València el Secretariat del *Diccionari català-valencià-balear*, format per Josep Cano Marqués, Joan Baptista Carles Llemosí, Leopold Martínez Vidal i Enric Valor

(FERRÉ: 2000, 98). Una de les iniciatives que van portar a terme fou l'organització de l'Exposició sobre el Diccionari, que s'inaugurà amb gran solemnitat el 12 de desembre del 1951, presidida per l'alcalde Baltasar Rull Villar, i que comptà amb la presència de nombroses autoritats i representants valencianistes com Manuel González Martí, Joan Fuster, Enric Valor, Julià San Valero o Nicolau Primitiu Gómez. Valor, tot i que fou un dels membres fundadors del Secretariat, ben aviat hagué d'abandonar el càrrec i fou substituït per Emili Beüt i Belenguer. No obstant això, Valor encara col·laborà en la part literària del Calendari valencià del 1953.

Anys més tard, el 1959, Enric Valor impartí un curs de valencià a la Universitat de València, dins de les activitats organitzades per l'Aula Ausiàs March, impulsada pel mallorquí Miquel Dolç. Posteriorment, també va formar part, des de la seua creació el 12 de novembre del 1973, de la Comissió Litúrgica de la Província Eclesiàstica Valentina, Secció per als Textos Litúrgics en Llengua Vernacla, que tenia com a objectiu elaborar els textos litúrgics que s'havien d'emprar en les diòcesis valencianes. Aquesta comissió estava constituïda per les autoritats eclesiàstiques corresponents i per escriptors i gramàtics valencians de prestigi, com eren Manuel Sanchis Guarner, Avel·lí Flors, Lluís Alcón Edo, Miquel Adlert, Pere Riutort, Francesc Ferrer Pastor, Xavier Casp, Vicent Sorribes i Enric Valor.

Altrament, l'escriptor i gramàtic castallut mantingué durant l'època de postguerra, el franquisme i el període democràtic uns clars posicionaments polítics. Òbviament, Enric Valor no podia oblidar el seu passat durant la II República com a militant anarquista en la CNT ni en el Partit Comunista, i tampoc, per descomptat, els seus sentiments nacionalistes canalitzats a través dels contactes amb entitats valencianistes com l'Agrupació Regionalista Alacantina o el Centre d'Actuació Valencianista. El període de la guerra del 36 i la posterior repressió degueren influir decisivament en la manifestació dels sentiments polítics de Valor. De fet, Joan Fuster (1993, 70) informa Vicenç Riera Llorca que «Valor procedeix també del sector d'esquerra del valencianisme (almenys així ho tinc entès), encara que la revolució —diguem-ne revolució— li ha atenuat un poc el fervor del partit, com a molts altres

republicans de la zona republicana». Serà a partir de la recuperació de les llibertats democràtiques que Valor tornarà a afiliar-se a un partit polític, la Unitat del Poble Valencià, i fins i tot el 1995 ocupà la presidència del Bloc de Progrés Jaume I, des d'on féu una crida a participar en «Una manifestació històrica per als valencians», el 6 de maig del 1995, la qual cosa el condemnà a la marginació des de les administracions afins al partit governant; posteriorment, el 9 d'octubre del 1996, amb 85 anys, encara impulsà la campanya «Pel reconeixement legal de la unitat de la llengua».

Al capdavant, però, Enric Valor va dur a terme una important tasca cultural i lingüística en l'època posterior a la Guerra Civil. En aquest sentit, Francesc Pérez Moragón (1997, 76) ha assenyalat que les seues activitats i iniciatives anaven en tres direccions: «la replega i la publicació de rondalles populars, la consolidació de la seua obra narrativa com a novel·lista i l'estudi de la gramàtica catalana —amb especial atenció a les varietats valencianes i a determinats problemes del llenguatge». Per la nostra part, ara ens ocuparem d'aquest darrer aspecte fent un repàs per les principals activitats dutes a terme per Enric Valor en l'àmbit lingüístic, concretament els cursos de llengua tant presencials com en la premsa.

1.5 CURSOS DE LLENGUA DE LO RAT PENAT

Si bé a l'inici de la postguerra Lo Rat Penat fou ocupat per personatges totalment col·laboracionistes amb el règim de Franco, a partir de 1948 les coses començaren a canviar amb l'entrada com a president de Manuel González Martí, el 12 de desembre de 1948; aquell mateix mes es constituïa la Secció de Llengua i Literatura, concretament el 30 de desembre de 1948, amb la presidència de Carles Salvador. Al mestre valencianista l'acompanyaven inicialment Enric Soler i Godes, vicepresident, Josep Mascarell, secretari, i Enric Valor i Josep Giner, vocals.

A partir d'aquests canvis, es va iniciar una de les millors etapes de Lo Rat Penat, un augment de les activitats de la societat i un important increment en el nombre de socis, i això fou gràcies, en gran part, als nous integrants de l'entitat, que van saber aprofitar l'esclerxa que se'ls obria per a portar endavant iniciatives de recuperació cultural i lingüística inimaginables fins al moment. Així, van organitzar vetlades teatrals, visites,

xocolatades d'homenatge, concursos i altres activitats que comptaven amb una nombrosa participació dels socis i de la societat en general (CLIMENT: 2010).

Ara bé, la iniciativa més interessant, que va servir per a aglutinar un ampli ventall de valencianistes, fou sens dubte l'organització dels cursos de llengua. Efectivament, en *Las Provincias* de l'1 de febrer del 1949 es feia públic l'inici d'un curs de gramàtica valenciana que tenia com a professor Enric Valor, i el dia 12 s'anunciava que aquest començaria el 15 de febrer i s'impartiria els dimarts i els dijous de vesprada.

En aquestes classes s'utilitzava l'*Ortografia valenciana* (1934) de Carles Salvador, de la qual «Josep Giner trobà encara 200 exemplars en la llibreria de Plácido Cervera» (SIMBOR: 1983, 64). Aquest curset, en el qual participaven 24 alumnes, va continuar fins al 22 de març, que va concloure l'apartat de fonètica i ortografia. Els responsables del curset foren Enric Valor i Josep Giner, segons confirmem amb la carta que Carles Salvador envià al president de l'Institut d'Estudis Catalans a finals d'abril del 1949, on li comunica que «Aquests dos senyors darrers són els encarregats del present curset que ha tingut gran èxit, principalment entre impressors, linotipistes i correctors d'impremta als quals ha estat dedicat».

Enric Valor fou, per tant, el primer professor dels cursos de Lo Rat Penat, però a causa d'unes discrepàncies amb Carles Salvador va presentar la dimissió i no va acabar el curs, del qual s'encarregà Josep Giner. Posteriorment s'hi reintegrà una vegada superats els malentesos amb Carles Salvador. De fet, durant els cursos 1953-1954 i 1954-1955 figura una altra vegada en la relació de professors juntament amb Ismael Rosselló, Pere Queralt, Vicent Martí i Minyana, Frederic Moscardó, Tomàs Sánchez Pastor i Vicent Ferris Garcia (SALVADOR: 1954, 6). Ara bé, el mateix 1955 Valor presentà una altra vegada la dimissió, en aquesta ocasió per manifestar la seua disconformitat amb la publicació de l'opuscle *Els valencians pre-romans*, de Doménec Fletcher i Valls, que defenia la teoria que el valencià procedia de la llengua dels ibers, hipòtesi que Nicolau Primitiu Gómez havia mantingut des del 1925, tot i que reconeixent la unitat de la llengua parlada per catalans i valencians (CORTÉS: 2006, 75-76).

Anys més tard, Enric Valor es tornà a reintegrar als cursos de llengua de Lo Rat Penat, ara a instàncies de Nicolau Primitiu que el nomenà, a principis de 1959, president de la Secció de Filologia, tot i que tan sols ocupà el càrrec uns mesos, fins a finals d'any, que va presentar la dimissió al·legant que no podia dedicar el temps necessari a aquesta tasca, i va proposar Josep Giner com a substitut.

En definitiva, gràcies a l'entrada del grup valencianista encapçalat per Carles Salvador a Lo Rat Penat, es va posar en marxa des de la societat ratpenatista un ambiciós projecte a favor de la llengua que, d'alguna manera, connectava de forma directa amb les accions portades a terme en els anys anteriors a la Guerra Civil, i que fins als anys setanta va suposar una de les activitats més rellevants del moviment valencianista.

En el cas concret d'Enric Valor, hem de dir que tot i que l'escriptor castallut s'implicà intensament en diverses ocasions en l'organització dels cursos, aquesta tasca mai fou per a ell una de les seues prioritats. De fet, segons reconeixerà posteriorment, «allò del Rat va ser un episodi de la meua vida, però no massa transcendental; per això dec haver-ne oblidat tantes coses» (SERRANO: 1995, 103). Segurament, el seu compromís amb els responsables del grup Torre, Miquel Adlert i Xavier Casp, li impedí una major implicació en els cursos de llengua de Lo Rat Penat.

1.6 ELS CURSOS DE LLENGUA EN LA PREMSA VALENCIANA DURANT EL FRANQUISME (1960-1965)

Després d'anys de silenci forçat a causa de la llarga postguerra, Enric Valor tornarà a participar en la premsa valenciana durant la dècada dels 60. L'ocasió es presentà de la mà de Francesc Soriano Bueso, que ocupava el càrrec d'administrador dels periòdics del Movimiento Nacional a València, que integrava els mitjans de comunicació que estaven en mans de l'aparell estatal, el *Levante* i *Jornada*.

Enric Valor conegué Soriano abans de la guerra, però la seua relació s'enfortí durant la postguerra a través del germà de l'escriptor castallut, Josep, que exercia de secretari particular de l'administrador del *Levante*. Gràcies a aquest tracte i a l'afinitat amb el seu pensament valencianista, Valor inicià el 13 de maig de 1960 la publicació d'unes notes breus sobre llengua en el suplement *Valencia* del periòdic *Levante*

que duien per títol «Cuestiones lexicográficas valencianas». Posteriorment, però ara en el periòdic vespertí *Jornada*, Enric Valor inicià l'1 de novembre de 1961 una secció amb el títol «Parlem bé», que posteriorment tingué continuïtat amb altres sèries d'articles (CLIMENT: 2011b, 143-155).

Els cursos de llengua en el periòdic *Jornada* els hem de veure com una mostra més del compromís d'Enric Valor amb la llengua de tots els valencians. De fet, la seua actuació es donà en un moment clau, quan es produí una tímida obertura del règim franquista que permeté una mínima expressió pública en valencià. D'altra banda, a principis de la dècada dels 60, Enric Valor era l'única persona amb els coneixements i la capacitat necessaris per a dur endavant una tasca d'aquestes característiques. Com diu Vicent Pitarch (2002b, 248), «Valor agafà la torxa de mestre dins el vast camp de la divulgació gramatical que llavors s'obria davant la societat valenciana»; i ho fa després de la desaparició el 1955 de Carles Salvador, dels problemes personals de Josep Giner, de l'especialització universitària de Sanchis Guarner i del seu allunyament dels cursos de llengua de Lo Rat Penat.

1.6.1 LA SECCIÓ «CUESTIONES LEXICOGRÁFICAS VALENCIANAS» DEL PERIÒDIC *LEVANTE* (1960)

Enric Valor va iniciar la secció «Cuestiones lexicográficas valencianas» en el periòdic *Levante*, concretament en el número 254 de *Valencia. Suplemento dedicado a sus hombres, a su historia y a su tierra*, el dia 13 de maig de 1960. La secció era responsabilitat de Valor, tot i que no anava signada.

La idea era que els lectors formularen preguntes sobre qüestions lexicogràfiques incorrectes i molt arrelades en la parla habitual, i Enric Valor havia de respondre als dubtes plantejats amb un llenguatge planer. A tall d'exemple, observem que la primera qüestió que es plantejà fou si «Es correcta la palabra *raere*?». Valor aclaria que aquesta forma dialectal procedia de l'adverbi *darrere*, explicava l'ètim llatí d'on derivava i l'evolució que havia tingut.

Pel que sembla, la secció no degué tenir massa èxit atés que tan sols aparegué des del mes de maig fins a juliol de 1960.

1.6.2 ELS CURSOS DE LLENGUA DEL PERIÒDIC *JORNADA* (1962-1965)

Si bé la iniciativa encetada en el *Levante* no arribà a quallar per no sabem quines raons, dos anys més tard Enric Valor mamprenia un nou projecte, ara molt més meditat i ambiciós. Es tractava de publicar tot un curs de llengua en les pàgines del periòdic *Jornada* amb el títol de «Lecciones de Valenciano» i amb el subtítol de «Parlem bé».

Des de la dècada dels anys trenta no hi havia hagut una iniciativa tan ambiciosa en la premsa valenciana, i serà el 1962, any en què un tímid moviment nacionalista valencià començava a despertar-se —amb la publicació de *Nosaltres els valencians* de Joan Fuster o amb l'aparició de músics com Raimon que somovia les consciències amb la lletra i els compassos de la seua cançó *Al vent*—, que Enric Valor iniciava la tasca de divulgar popularment les normes gramaticals valencianes. De fet, Xavier Ferré (2001, 30) ha qualificat el treball dut a terme pel gramàtic de Castalla des del diari *Jornada* com una «tasca de socialització d'aprenentatge del valencià».

Veritablement, la tasca duta a terme per Enric Valor des de novembre de 1962 fins a setembre de 1965 fou, senzillament, espectacular. Al llarg d'aquests anys, el gramàtic castallut publicà en les pàgines de *Jornada* tres sèries d'articles sobre llengua, «Parlem bé», «Gramàtica elemental per a valencians» i «Vocabularios», que són la base i el germen de les posteriors obres gramaticals.

«PARLEM BÉ»

Les «Lecciones de valenciano. Parlem bé» començaren a publicar-se en les pàgines de *Jornada* l'11 de novembre de 1962 i finalitzaren el 9 de gener de 1964. En total s'hi publicaren 175 fitxes, redactades totalment en valencià. La temàtica de les lliçons és molt variada; de fet, s'hi barregen les dedicades a l'ortografia amb les de morfologia, sintaxi o contingut lèxic. Segurament Enric Valor ja les tenia mig enllestides quan planificà el curs, i la idea inicial era preparar unes lliçons bàsicament de correcció lèxica, però també és cert que a l'hora de publicar-les no

s'atengué cap criteri sistemàtic. Mentre que les tres primeres feien referència a qüestions lèxiques —«“Sombrero”, capell i barret», «Comanda, encàrrec i raó», «“Alquiler” i lloguer»—, en la quarta, «Normes elementals de lectura», hi ha un canvi de plantejament que justifica afirmant que «accedint ben gustosos a la petició que ens han fet nombrosos lectors de la secció, donarem d'ara en avant i alternant amb les de Vocabulari, algunes lliçons que resolguen, per als no habituats a la lectura de la nostra llengua, els dubtes de pronunciació que puguen tenir». Aquesta varietat de temes fa que anys més tard Josep Giner (1971, VII) les considere com unes «notes volanderes periodístiques». Pel que sembla, la realitat d'una societat valenciana analfabeta en la seua pròpia llengua s'imposava als desitjos de depuració lèxica del gramàtic castallut. Així, la fitxa 9 s'hagué de dedicar a «La S sonora», la 13 a «Les lletres J i G» i la 22 i la 23 a «Els valors de la X», amb la voluntat de solucionar els problemes de pronúncia de les consonants que presentaven més dificultats.

Finalment, aquesta sèrie de lliçons publicada durant més d'un any arribà a la seua fi, i el 9 de gener de 1964 aparegué un «Advertiment» en el qual es feia un balanç de la tasca duta a terme i s'anunciava l'inici d'una segona època amb la publicació d'una altra sèrie de lliçons amb el títol de «Gramàtica elemental per a valencians».

«GRAMÀTICA ELEMENTAL PER A VALENCIANS»

Aquesta sèrie aparegué des del 16 de gener de 1964 fins al 20 d'octubre del mateix any. Es van publicar un total de 114 fitxes totalment redactades en valencià, que corresponien a 61 lliçons gramaticals, i per tant hi havia lliçons que constaven de més d'una fitxa. Normalment s'iniciaven amb una breu explicació teòrica del tema d'estudi que es complementava amb nombrosos exemples.

La «Gramàtica elemental per a valencians» estava estructurada en quatre capítols. El primer, de set lliçons, incloïa unes «nocions preliminars» sobre la llengua, que tractaven, entre altres qüestions, l'alfabet, les vocals obertes i les tancades, l'accent gràfic, la dièresi, l'apòstrof i el guió. El segon, «Elements de sintaxi», de quatre lliçons, es referia a l'oració, les oracions completes i incompletes, les transitives, intransitives, atributives

i, finalment, els complements. El tercer, s'ocupava de la «Morfologia», i era el més extens, amb 29 lliçons dedicades a l'estudi dels articles, adjectius, pronoms, morfologia verbal, adverbis, preposicions i conjuncions. El capítol quart, de 20 lliçons, es detenia en «Ús de les lletres», especialment en les fricatives alveolars i palatals, els grups africats palatals o la ele geminada. A més a més, els tres primers capítols incloïen un «Glossari» de termes que podien presentar dificultats i una «Taula de verbs irregulars» en les fitxes finals.

«VOCABULARIOS»

Aquesta sèrie aparegué des del 22 d'octubre de 1964 fins al 21 de setembre de 1965. Es van publicar un total de 132 fitxes distribuïdes de la següent manera: de la 1 a la 52 corresponen a reculls lèxics per temes; de la 53 fins a la 73 tractaven sobre «Verbs d'ús corrent», que presenten una àmplia relació de verbs en castellà amb la corresponent traducció al valencià, i amb la inclusió d'alguna remarca sobre les diferències entre les formes valencianes i castelleses; finalment, des de la 74 fins a la 132 s'ocupaven dels «Qualificatius d'ús corrent», on s'oferia un llistat alfabètic d'adjectius qualificatius en castellà amb la corresponent traducció al valencià i amb comentaris i exemples del seu ús.

1.6.3 «MILLOREM EL LENGUATGE» EN EL BUTLLETÍ GORG (1969-1970)

El juny de 1969 apareixia *Gorg. Boletín bibliográfico*, publicació dirigida per Joan Josep Senent i Anaya, amb la col·laboració d'Enric Valor, amb l'objectiu d'editar, com indicava el seu nom, un butlletí d'informació bibliogràfica, i per tant adreçat a un públic interessat pel món del llibre i qualsevol altra manifestació artística. En total s'hi publicaren 29 números, fins a l'abril de 1972, i encara més important, aconseguiren la col·laboració de bona part dels escriptors, polítics i professors nacionalistes de la dècada dels seixanta i setanta, com Gonçal Castelló, Rafael Esteve-Casanova, Vicent Escrivà, Amadeu Fabregat, Joan Fuster, Tomàs Llorens, Rafael Lluís Ninyoles, Vicent Ventura, Josep Vicent Marqués, Manuel Sanchis Guarner, Rodolf Sirera, Vicent Soler o Valerià Miralles.

El paper d'Enric Valor en la publicació fou ben significatiu. En una ocasió, Valor recordava que «jo hi vaig treballar com un negre» (PITARCH: 2002a, 128). I sembla que així fou, atés el volum i la intensitat de la seua participació, que podem dividir en tres aspectes. El primer, la tasca de coordinador i director *de facto* de la revista; el segon, el paper com a corrector, traductor i de responsable dels aspectes lingüístics; i el tercer, com a autor d'articles.

És en aquesta darrera faceta d'autor que Valor aprofità el nou mitjà de comunicació que tenia a la seua disposició per a divulgar determinats aspectes gramaticals i lexicogràfics del valencià. Efectivament, des del número 2 fins al 14 hi aparegué la secció «Millorem el llenguatge», que portava el mateix títol de la seua obra que estava a punt d'eixir al mercat publicada per Gorg. No hi ha dubte que tant l'autor com l'editorial aprofitaren aquesta magnífica plataforma publicitària per promocionar el seu llibre, del qual oferien, fins i tot, un descompte «del 25% als subscriptors que el demanen durant els mesos de juliol, agost o setembre actuals» sobre el preu final de 200 pessetes.

Així, en aquesta secció es publicaren una o dues lliçons del llibre en cada revista durant tretze setmanes, de les 162 que constava en total. La secció va desaparèixer en el número 14 de *Gorg*, perquè l'obra «ja està en curs d'impressió per l'Editorial GORG i ben prompte es posarà a la venda».

Una vegada més, Enric Valor no deixava passar l'ocasió de divulgar la normativa del valencià a través de la premsa, d'acord amb el seu desig de millorar la competència lingüística dels valencians i de respondre a les necessitats d'alfabetització que es feien cada vegada més patents a finals dels anys seixanta, atés l'augment tan significatiu de llibres i revistes en català que s'estava produint.

2. ENRIC VALOR, ESTUDIÓS DE LA LLENGUA

Si fins ara ens hem referit al compromís d'Enric Valor per l'ensenyament i la divulgació de la llengua, ara és el moment d'ocupar-nos de la seua faceta d'estudiós, tant des de la formació personal com des de l'elaboració de manuals pràctics per a l'ensenyament de l'idioma. En primer lloc cal fer esment de la formació lingüística d'Enric Valor, la qual

havia estat molt bàsica durant l'etapa d'estudiant a l'Escola de Comerç d'Alacant, on estudià castellà i francès. D'entrada, per tant, hem de constatar que la seua preparació en valencià fou totalment autodidacta, producte del seu interès per la nostra llengua. No obstant això, s'ha de remarcar que en aquest treball comptà amb el suport de Josep Giner i Marco, un dels millors lingüistes valencians de tots els temps, estudiant de filologia a Barcelona durant la II República i alumne de Pompeu Fabra.

Enric Valor i Josep Giner mantingueren una intensa relació de treball durant molts anys. Segurament es conegueren abans de la Guerra del 36, tot i que els seus contactes augmentaren considerablement durant la postguerra, quan s'iniciaren les classes de llengua en Lo Rat Penat. Valor recorda que «Giner es va preocupar, durant anys, de donar-me classes de filologia catalana, d'ensenyar-me llatí, llatí vulgar i gramàtica històrica. Em va ajudar moltíssim i fou llavors quan vaig intimar més amb ell» (SERRANO: 1995, 77-78). És més, Giner no únicament ajudava Valor en els seus estudis sinó que també l'orientava en les seues lectures i en els materials filològics que havia d'emprar, com ara gramàtiques i diccionaris.

Una altra de les persones que també l'ajudà i l'orientà moltíssim fou Manuel Sanchis Guarner, encara que el fet d'estar exiliat a Mallorca fins al 1959 limità molt aquesta col·laboració. De fet Sanchis l'esperonà perquè escriguera les *Rondalles valencianes* i també perquè publicara els cursos de llengua en el periòdic *Jornada*. I fins i tot fou el seu editor, atès que publicà l'aplec de rondalles *Meravelles i picardies* I i II en l'editorial L'Estel el 1964.

2.1 LES OBRES GRAMATICALS I LEXICOGRÀFIQUES

El treball d'Enric Valor més destacat en el camp de l'estudi de la llengua és el relacionat amb els seus llibres sobre gramàtica i lexicografia. Al llarg de les seues obres, Valor va continuar l'obra i l'esperit iniciats per Carles Salvador, Manuel Sanchis Guarner i Josep Giner en la defensa i la divulgació de les Normes de Castelló, dins del procés iniciat a principis de segle amb l'aprovació de les Normes de l'Institut d'Estudis Catalans. Si bé en una primera etapa s'havia treballat en la divulgació de la norma-

tiva ortogràfica, durant la postguerra els lingüistes valencians entengueren que el seu camí era continuar amb la tasca de normativització de la llengua, la qual cosa es concretà amb la publicació d'obres com la *Gramàtica valenciana* de Manuel Sanchis Guarner el 1950 i la *Gramàtica valenciana* de Carles Salvador l'any següent.

Posteriorment, noves necessitats en el camp de l'estudi de la llengua per part de l'alumnat que assistia regularment als cursos de llengua de Lo Rat Penat, així com d'altres cursos organitzats per diverses entitats a l'empara d'una certa permissibilitat del règim franquista, afavorí l'aparició de noves obres gramaticals adreçades a un tipus d'alumnat millor format i amb majors competències en el camp de la llengua.

Serà als inicis de la dècada dels seixanta, i a partir dels cursos de llengua publicats en el diari *Jornada*, que Enric Valor es decidí a recopilar tot aquest material i publicar-lo en forma de llibre. És així com aparegué el *Curso de lengua valenciana* (1966), i anys després el *Curso medio de gramàtica catalana referida especialmente al País Valencià* (1973), posteriorment reeditat ja en català, *Curs mitjà de gramàtica catalana* (1977). Més tard va aparèixer el llibre *Millorem el llenguatge* (1971), on també recollia una part de les seues col·laboracions en la premsa de l'època, i *La flexió verbal* (1983), obra que s'ha convertit en una de les més consultades per generacions de valencians. Pel que fa a la producció lèxica, Valor va publicar dos vocabularis generals, el *Vocabulari fonamental* (1988) i el *Vocabulari escolar* (1989). En tot cas, pel que fa al lèxic, diversos autors han remarcat que allà on podem trobar la veritable aportació de Valor al lèxic català és en la seua important producció literària. Finalment, cal dir que la darrera obra de tema lingüístic publicada per Enric Valor fou *Expressions peculiars de la llengua: locucions i frases fetes* (1993), redactada amb la col·laboració de Rosa Serrano.

Passem ara a referir-nos, tot i que breument, a les obres de caràcter lingüístic elaborades per Enric Valor.

La primera gramàtica publicada per Enric Valor fou el *Curso de lengua valenciana*, el 1966, que tenia el seu origen en les fitxes de «Gramàtica elemental per a valencians» i la sèrie «Vocabularios» que hem comentat abans, tot i que el contingut de cadascuna havia estat reelaborat

i ampliat. I el que és més important, havia estat traduït del valencià al castellà. Segons sembla, el títol va ser una concessió de l'autor i de l'editor financer, Joan Senent, a la censura, per tal que en permetera la publicació. Segurament, per tal de contrarestar aquest títol, a la coberta apareix un mapa de tots els territoris de la llengua catalana. Enric Valor va confeccionar aquesta gramàtica, segons confessa, arran dels suggeriments de Manuel Sanchis Guarner que opinava que calia una obra que ampliara i completara la gramàtica de Carles Salvador (LAWICK: 1993, 3).

El següent llibre que publicà fou *Millorem el llenguatge*, també en Gorg, el 1971. En aquest cas, l'obra tenia els seus orígens en les 175 lliçons publicades en *Jornada* amb el títol «Parlem bé», que va ordenar, reestructurar i, en molts casos, ampliar durant els mesos que estigué tancat a la presó Model, on gràcies a la bona disposició del director, que li permeté fins i tot donar classes de valencià a altres presos nacionalistes, pogué treballar de valent per enllestir no únicament aquests materials gramaticals sinó també la meitat de les rondalles que després popularitzà. La configuració de l'obra prenia com a model les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra, la qual cosa li donava, segons Josep Giner (1971), un encant i una utilitat especial: «fora de la fredor d'una gramàtica rutinària d'escola, té la gràcia i la frescor d'uns temes tractats amb més diversitat, i sovint amb detall, sense abandonar el rigor tècnic».

El 1973 publicà el *Curso medio de gramática catalana referida especialmente al País Valenciano*. Podem dir que aquesta obra és una reedició del *Curso de lengua valenciana*, però, pel que fa al títol, el plantejament serà totalment diferent, i ara, segons reconeix Valor, «alguna vegada ens havíem de decidir a anomenar les coses pel seu nom» (NICOLÀS: 1984, 39). Efectivament, encara que només havien passat set anys des de l'aparició del *Curso de lengua valenciana*, les circumstàncies polítiques i culturals i la situació del valencianisme havien variat bastant i, per aquest motiu, Valor, sense els impediments de la censura, dirà en la coberta allò que s'explicitava clarament en l'interior. En aquesta ocasió a la coberta del llibre també apareixia un mapa de tots els territoris on es parla la llengua catalana. En una «Nota» inicial Valor afirmava el següent:

Superando ya, pues, las antiguas vacilaciones, fruto de largos años de decadencia y muchas veces fundadas en razones pedagógicas, y teniendo en cuenta la mayor formación lingüística que en los últimos decenios han adquirido los valencianos cultos, creemos llegado el momento de usar en un texto para la enseñanza del idioma de los valencianos en su propio País, y de acuerdo con la ciencia filológica, el nombre de catalán o lengua catalana.

El 1977 es va publicar una nova edició de l'obra amb el títol *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*, i posteriorment se n'han fet moltes reedicions que l'han convertida, segons Mila Segarra (1999, 29), «en un títol de lectura obligada per a tots aquells qui han volgut aprendre català al País Valencià». Una de les novetats fou, òbviament, el canvi de llengua emprat en la seua redacció, la qual cosa implicava també un canvi de plantejaments: els lectors potencials calia buscar-los ara en els milers de jòvens valencianoparlants que desitjaven acostar-se a l'estudi de la llengua i reclamaven un instrument adequat i útil per als seus propòsits. Ara bé, aquest no fou ni l'únic ni el més important dels canvis introduïts en aquesta edició.

Efectivament, el *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià* és una gramàtica bastant diferent tant del *Curso medio de gramàtica catalana referida especialmente al País Valenciano* com de l'anterior *Curso de lengua valenciana*; de fet, l'estructura i el contingut d'aquell no es poden entendre sense referir-nos a una altra obra de Valor que fins ara havia passat totalment desapercibuda per als estudiosos de la seua obra gramatical, el *Curso de gramàtica española*, aparegut el 1973, signat pels seus fills, Enrique i Mercedes Valor Hernández, però elaborat íntegrament per Enric Valor. Aquesta obra és clau per a veure l'evolució teòrica del gramàtic castallut, producte del seu estudi de la llengua i del seu desig d'elaborar una gramàtica d'acord amb els plantejaments lingüístics vigents en l'època. Altrament, s'ha de reconèixer que Enric Valor mai va fer cap referència a l'elaboració d'aquesta gramàtica en les nombroses entrevistes que se li van fer al llarg de la seua vida. Ara bé, la seua autoria és completament evident amb un simple acarament entre el *Curso de gramàtica española* (1973) i el *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià* (1977).

A més d'aquestes obres que recullen tot el corpus gramatical elaborat per Enric Valor, durant la dècada dels 80 el gramàtic castallut confeccionà i publicà diversos llibres que tenien com a finalitat bastir del material gramatical i lexicogràfic imprescindible l'alumnat d'ensenyament mitjà i/o secundari, en un moment clau per al futur de la llengua: la introducció per primera vegada de manera oficial en el món escolar de l'ensenyament del valencià arran de l'aprovació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià al novembre de 1983.

Ens referim a *La flexió verbal* (1983), «un autèntic bestseller», com l'ha considerat Mila Segarra (1999, 30), amb més de trenta reimpressions, un llibre imprescindible, que aparegué quan no existia cap altre manual sobre morfologia verbal elaborat des de l'àmbit valencià, tot i els intents de Carles Salvador amb la seua obra inèdita *La flexió verbal literària*, o la proposta de Josep Giner, també inèdita, sobre el models verbals de *La conjugació dels verbs en els escriptors valencians. Paradigmes Normatius*, propostes elaborades durant la dècada dels anys 40.

Aquell mateix any, 1983, també s'edità l'obra *Temes de correcció lingüística* (1983), que responia a l'objectiu general de l'autor de treballar perquè els valencianoparlants milloraren la seua forma d'expressió escrita; posteriorment aparegué la darrera obra de tema lingüístic publicada per Enric Valor, *Expressions peculiars de la llengua: locucions i frases fetes* (1993), amb la col·laboració de Rosa Serrano.

Per altra banda, també cal destacar les seues obres lexicogràfiques, *Vocabulari fonamental* (1988), elaborat amb la col·laboració del seu fill, Enric Valor i Hernández, i el *Vocabulari escolar de la llengua* (1989), totes dues adreçades als jòvens en edat escolar, i que responien a la necessitat d'elaborar un corpus lèxic adequat per al context educatiu.

Pel que fa a les obres didàctiques, primer de tot hem de constatar que podem incloure la pràctica totalitat de les seues obres gramaticals i reculls lexicogràfics en aquest apartat, des de les lliçons de *Jornada* fins als darrers opuscles divulgatius. De fet, alguna de les seues gramàtiques fou emprada com a manual de text en els cursos de Lingüística Valenciana i la seua Didàctica organitzats per l'Institut de Ciències de l'Educació, dirigit per Manuel Sanchis Guarner. Així mateix, llibres com *Millorem el*

llenguatge o Curs mitjà de gramàtica catalana foren emprats com a manuals de text en els cursos Carles Salvador organitzats pel Secretariat d'Ensenyament de l'Idioma des del 1975.

No obstant això, la finalització del règim franquista i la instauració de la democràcia impulsà l'aparició d'obres adreçades a un públic escolar. Efectivament, les perspectives de canvi en la societat valenciana durant el període 1970-1975, així com la intensificació de la reivindicació de l'oficialitat del valencià, la qual cosa implicava la implantació a les escoles de l'ensenyament en valencià i del valencià, propiciaren l'aparició de diversos manuals. Uns dels més primerencs foren els de la sèrie «Els vents del món», de Pere Riutort Mestre, que entre 1975-1976 publicà *Llebeig i Ponent*, elaborats amb la col·laboració d'Enric Valor, entre altres.

Posteriorment, i després de la introducció del valencià com a assignatura en l'ensenyament el 1983, tant en l'etapa de primària com de secundària, Enric Valor també participà a través de l'editorial Gregal en l'elaboració d'un text per a l'ensenyament mitjà, concretament *Llengua i literatura: BUP-1* (1985), elaborat amb la col·laboració de Vicent Salvador, Vicent Pascual i Miquel Nicolàs.

A més a més, cal que destaquem la influència exercida per les obres de Valor en l'elaboració de diversos materials didàctics per a l'ensenyament de la llengua. En aquest sentit, Vicent Brotons (2002, 232) afirma que té «la seguretat, quasi la certesa absoluta, que des dels primers papers ciclostilats que circularen pel nostre país per a l'ensenyament de l'idioma als actuals i sofisticats cursos multimèdia han tingut com a un important referent normatiu el *Curs Mitjà...* del mestre de Castalla». I això fou així perquè en el moment que més falta feien aquests manuals de llengua, entre finals dels anys 70 i principis dels 80 del segle XX, les gramàtiques d'Enric Valor eren les obres de referència en el camp de l'estudi de l'idioma, tant pels seus continguts com pel didactisme amb què els presentava.

2.2 EL DEBAT AL VOLTANT DE L'ELABORACIÓ D'UN MODEL DE LLENGUA LITERÀRIA

Valor va intervenir de forma activa en les discussions entre els escriptors valencians sobre el model de llengua que calia emprar en els

textos literaris i, juntament amb uns altres gramàtics com Sanchis Guarner o Josep Giner, participava de la idea que els valencians havien de reiniciar la incorporació al procés de normativització iniciat a Catalunya a principis de segle i que, al País Valencià, tan bona acollida havia tingut amb l'aprovació de la normativa ortogràfica de les Normes de Castelló. Aquest procés, interromput en l'àmbit valencià a causa dels inicis dels enfrontaments bèl·lics i la posterior situació de desfeta del moviment valencianista, tornarà a posar-se en marxa a finals de la dècada dels quaranta gràcies a accions com la represa dels cursos de llengua en Lo Rat Penat o l'inici de les activitats de l'editorial Torre.

D'aquesta manera, entre els autors valencians es va estendre el convenciment que calia enfortir la participació valenciana en la construcció d'un model de llengua literària vàlid per a tots els territoris catalanoparlants a partir del model proposat per Pompeu Fabra vigent al Principat. Aquesta idea va ser definida per Sanchis Guarner amb la denominació de «policentrisme convergent», i va fer possible la flexibilització d'un model, el fabrià, excessivament unitarista als inicis, però que, al llarg del temps, va saber adaptar-se a les necessitats dels parlants de tot el domini lingüístic. És en aquest context on s'ha de valorar l'aportació del gramàtic castallut, tant a través de la seua obra gramatical com amb l'elaboració de textos teòrics i, fins i tot, en la seua producció literària, que serà on portarà a terme l'aplicació pràctica de les propostes defensades en les seues gramàtiques.

Enric Valor va publicar diversos textos teòrics per tal de delimitar i donar a conèixer els seus plantejaments, però, en tot cas, allà on trobarem exposat d'una manera més clara quin era el paper dels valencians davant del procés de construcció d'una llengua literària comuna als territoris catalanoparlants, és en les seues obres gramaticals i lèxiques, on va defensar la incorporació progressiva de les diverses variants regionals de la parla viva que tenien una base sòlida en la llengua dels nostres autors clàssics.

Un dels textos on tractarà aquest tema serà l'editorial de la revista *Gorg*, en el número 10, corresponent als mesos de juliol-agost del 1970, «Sobre la unitat de la llengua literària», que tenia com a objectiu encetar el debat al voltant d'aquesta qüestió. En aquest article, Valor reconeixerà

que el desenvolupament de la llengua al llarg del segle XX s'havia aconseguit gràcies al treball dut a terme, sobretot, a Catalunya:

L'aportació principal al desenvolupament literari de la llengua en el darrer segle i en el present, contràriament al que s'hi esdevingué en el XV, l'ha feta més la variant oriental (Barcelona i Mallorca) que l'occidental (Lleida i València). El pes que Barcelona ha tingut en el redreçament idiomàtic de les nostres terres, innegable, ha donat com a resultat que la seua variant, les seues preferències lèxiques i algunes de les seues peculiaritats morfològiques, han constituït, per bé que molt més atenuadament del que sembla, el nucli de la llengua literària moderna.

Davant d'aquest fet, Valor constata que aquesta preponderància de la varietat oriental sobre les altres varietats de la llengua provocava reticències als altres territoris catalanoparlants, però sobretot, a les terres valencianes, per la qual cosa considerava necessària l'aportació activa de les particularitats lingüístiques dels altres territoris catalanoparlants com la millor manera de garantir la unitat de la llengua literària:

Aquest fet ha preocupat i preocupa molts valencians, que hi temen l'exclusió d'un gran cabal de formes vives dins el País Valencià, iguals o més acostades a la llengua dels clàssics que les de la modalitat oriental-barcelonesa per exemple. A part aquest problema d'aportació, la unitat de la llengua literària és quasi absoluta avui dia, puix que les tolerades diferències morfològiques, que sols afecten alguns temps verbals i no totalment, no malmeten gens ni mica aquesta unitat, i les preferències en l'ús d'uns o altres sinònims (*eixir* o *sortir*, *noi* o *xic* o *atlot*, *aviat* o *prompte* o *prest*, etc.) no signifiquen res en contra d'aquesta evident unitat i es donen també en totes les llengües cultes que ens envolten, de vegades fins i tot més accentuadament.

Uns mesos després, Valor tornarà sobre el tema afegint nous arguments i matisacions en un altre article de Gorg (núm. 15, gener del 1971), «L'aportació valenciana a la llengua literària», on reclamava una major contribució valenciana al procés de recuperació lingüística, atés que al País Valencià es conservaven una gran quantitat de paraules i expressions que havien de formar part de la llengua literària comuna:

Aquesta aportació és i cal que siga constant, i no ha acabat, ni molt menys; i per quant es refereix a la que pot fer el País Valencià, [...] resta molt a fer; tenim grans reserves de vocabulari que, a Barcelona per exemple, sols es coneixen per la

lectura dels clàssics; posseïm un tresor d'expressions magnífiques creades a través dels segles per la gent de la ciutat i de les nostres comarques; conservem girs sintàctics d'una gran puresa... I el nostre deure és preservar-lo, fer-lo valdre i, en una paraula, «aportar-ho» a la llengua general.

D'aquesta manera, serà molt fàcil entendre la posició de Valor en defensa de la incorporació de les peculiaritats valencianes a la llengua literària comuna, amb el manteniment de postures críticament fabristes. Valor era conscient que l'autoritat gramatical estava representada pel gramàtic català, però, al mateix temps, en les orientacions donades per Fabra als escriptors valencians el 1920, no únicament deixava la porta oberta a la participació valenciana en la construcció de la llengua literària comuna, sinó que, a més, obligava valencians i mallorquins a treballar en aquesta línia de depuració de la llengua i de recerca de les solucions més genuïnes en els autors clàssics per tal d'arribar a un mateix destí. En aquesta línia, Valor considerava que:

El valencià és el millor català que es parla perquè continua sent el català clàssic. Els valencians encara conserven la conjugació clàssica dels verbs [...] És un honor per als valencians mantenir tantes característiques del català medieval. Jo dic als valencians que continuen conreant la seua varietat, el valencià. Que procuren no enrecordar-se del nostre català de Barcelona. Que s'acosten al català del segle XV que han escrit els nostres clàssics. Això és el que jo he fet començant per les *Rondalles* i acabant per la Trilogia. He fet al peu de la lletra el que demanava Pompeu Fabra i no crec que estiga mal (TARIN-HERNÁNDEZ-NAVARRET: 1998, 15).

Ara bé, per a Valor no es tractava únicament d'incorporar valencianismes a la llengua literària comuna, també calia que la resta de territoris integrants de la llengua catalana acceptaren com a pròpies les formes occidentals. D'aquesta manera, el treball de Valor es dirigia a cercar el necessari suport en la llengua clàssica d'aquestes formes vives valencianes que no havien sigut admeses en les diferents obres gramaticals o lèxiques fabrianes. Així s'aconseguiria acostar els parlars populars valencians a la llengua literària, element importantíssim i fonamental des d'un òptica valenciana.

3. A TALL DE CONCLUSIÓ

En definitiva, després de tot el que hem vist ens podem adonar que Enric Valor hi ha bastit, amb aquests principis, una sòlida obra literària i gramatical; i s'ha convertit en un referent per a tots els valencians, especialment per a aquells que estimem la llengua i el país. Com ja avançava Manuel Sanchis Guarnier el 1966, Enric Valor és «un dels servidors de l'idioma més antics, més competents, més diligents i més altruistes», o com afirmava Josep Giner (1971), quan reconeixia que Enric Valor

és un dels valencians que millor coneixen el fet de la unitat de la llengua catalana del Principat, del País Valencià i de les Illes Balears, [...] Coneix la llengua antiga, la gramàtica històrica, la dialectologia, els problemes gramaticals i els usos literaris. Valor és un disciplinat, un purista, un fabrista enèrgic: d'ací també la seua autoritat.

Gràcies a tots els cursos impartits i a les obres gramaticals publicades s'aconseguí des dels anys 60 del segle XX formar milers de valencians en els coneixements bàsics de la seua llengua i preparar el camí per encetar tímidament un procés de normalització lingüística de la societat valenciana a l'acabament del règim franquista, recuperant per a la llengua pròpia dels valencians els àmbits d'ús que la repressió política ens havia negat durant segles.

Evidentment, sense la ferma i decidida actuació d'Enric Valor, i d'altres estudiosos del valencià, en l'ensenyament i la difusió de la llengua res d'això s'haguera produït, i en el moment que més falta feia els valencians no haguérem disposat d'un model de llengua vàlid ni per a l'ensenyament, ni per a la literatura ni per als mitjans de comunicació.

Aquest és, en definitiva, el valor d'Enric Valor, el valor com a escriptor, faceta que ací no hem tractat, autor d'una sòlida obra literària, la novel·lística, i també de les *Rondalles valencianes*, d'un magnífic aprofitament escolar; el valor com a mestre i ensenyant de la llengua, convençut de la capacitat de l'escola per a transformar la realitat; el valor com a ciutadà compromés amb el seu país, amb la seua terra i la seua gent; el valor com a estudiós de la llengua i creador d'un model lingüístic ajustat a les necessitats dels valencians del segle XX.

En definitiva, un Enric Valor que onze anys després de la seua desaparició ha estat capaç de congregar, en la Universitat d'Alacant, amb la celebració del Simposi Enric Valor, un dels més significatius homenatges que la societat valenciana ha organitzat durant els anys 2010 i 2011.

BIBLIOGRAFIA

- BELTRAN, Adolf (1983): «Enric Valor, Premi Sanchis Guarner: entre la gramàtica i la literatura», *Generalitat Valenciana*, València, febrer de 1983.
- BROTONS, Vicent (2002): «Enric Valor, el mestre. Enric Valor per als mestres», en *Enric Valor, un home de poble*, Paiporta, Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida, Denes, p. 225-241.
- CLIMENT MARTÍNEZ, Josep Daniel (2007): *Les Normes de Castelló. L'interés per la llengua dels valencians al segle XX*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- (2010): «Enric Valor i els cursos de llengua de Lo Rat Penat durant el franquisme», en *Actes del III Congrés d'Estudis de la Vall d'Albaida*, Ontinyent, Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida.
- (2011a): *Enric Valor. Estudi i compromís per la llengua*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- (2011b): «Les notes lingüístiques d'Enric Valor en la premsa valenciana durant el franquisme», en *AC Falla el Mocador Sagunt 2011*, Sagunt, p. 143-155.
- (2012a): «Enric Valor i Vives i l'Agrupació regionalista Alacantina (1933-1934)», en *Enric Valor: lingüista, novel·liste i rondaller*, València, Denes, p. 111-134.
- (2012b): *L'obra periodística d'Enric Valor (1933-2000)*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, en premsa.
- CORTÉS, Santi (2006): *Ensenyament i resistència cultural. Els Cursos de Llengua de Lo Rat Penat (1949-1975)*, Paiporta, Denes.
- FERRÉ, Xavier (2000): *No tot era Levante feliz. Nacionalistes valencians (1950-1960)*, Benicarló, Alambor.
- (2001): «Sobre Enric Valor», *Revista de Catalunya*, 158, p. 24-34.

- FUSTER, Joan (1993): *Epistolari Joan Fuster – Vicenç Riera Llorca*, a cura de Josep Ferrer i Costa i Joan Pujadas i Marquès, Barcelona, Curial.
- GINER I MARCO, Josep (1971): «Pròleg», en Enric VALOR, *Millorem el llenguatge*, València, Gorg, p. V-VIII.
- LAWICK, Heike van (1993): «Enric Valor: mestre de la paraula», *Dise*, 44, València, Universitat de València.
- NICOLÀS, Fluvià (1984): «Enric Valor o l'amor per l'idioma», *El Temps*, València, Edicions del País Valencià, p. 38-40.
- PÉREZ I MORAGÓN, Francesc (1997): «En la postguerra inacabable», *Saó*, 204, p. 24-25.
- PITARCH I ALMELA, Vicent (2002a): *Converses amb Joan Simón, Enric Valor i Rafael Súrria: homenatge a les Normes de Castelló*, Benicarló, Alambor.
- (2002b): «Enric Valor: la percepció de la llengua», en Enric VALOR, *Un home de poble*, Paiporta, Institut d'Estudis de la Vall d'Albaida, p. 243-250.
- SALVADOR I GIMENO, Carles (1954): «Historieta dels cursos de gramàtica valenciana», en Domènec FLETCHER I VALLS, *Els valencians pre-romans*, Publicacions dels cursos de Llengua i Literatura, núm. 1, València, Successors de Vives Mora.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1966): «Pròleg per als valencians», en Enric VALOR, *Curso de lengua Valenciana*, València, p. 5-7.
- SEGARRA, Mila (1999): «Enric Valor i la llengua normativa», en *Valoriana. Estudis sobre l'obra d'Enric Valor*, Castelló de la Plana, Col·lecció d'Estudis Filològics 1, Universitat Jaume I, p. 27-51.
- SERRANO, Rosa (1995): *Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*, València, Tàndem.
- SIMBOR ROIG, Vicent (1983): *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*, València, Diputació de València.
- TARÍN, S.; A. HERNÁNDEZ & A. NAVARRET (1998): «Enric Valor i Vives. Entrevista», *Tramuntana Universitària* 4, València, Entesa d'Estudiants Valencians i Universitat de València, p. 14-16.